

NOTES SOBRE EL POBLAMENT CATALÀ MEDIEVAL. EL MERCAT.

I. — MERCATS A CATALUNYA DURANT ELS SEGLES XI I XII

La investigació dels orígens i caràcters del mercat és un punt fonamental no sols en la història dels fets econòmics i jurídics, sinó també en el que pertany a l'evolució del poblament. Aquest treball no vol ésser altra cosa que una lleugera aportació a tan interessant estudi, tot remarcant l'últim aspecte alludit.¹

Durant els primers segles de l'Edad Mitjana hom no pot dubtar de l'existència d'una certa vida comercial, i per tant, de la consegüent celebració de mercats. Ultra la documentació que més endavant adduirem, cal confessar que és molt difícil de poder-se afigurar una societat del tipus que estudiem amb la manca absoluta d'un intercanvi de productes. Malgrat la possible jerarquització social en una forma extraordinàriament rígida i travada, malgrat una organització econòmica de formes senzilles i estructurada en cercles tancats, és difícil de creure en una carència de tràfec, potser perquè en el fons no es veuen prou demostrades les altres afirmacions. Sempre hi hauria nuclis menys ruralitzats que necessitarien abastar-se de productes agrícoles. No faltarien tampoc zones on la carència total de certs aliments o objectes exigís la seva compra o almenys el canvi per un altre. A més, encara que no és clara l'existència d'una classe mercadera amb anterioritat al segle XI com a professió exclusiva i amb consciència de tal, és innegable que hi ha casos esporàdics d'individus o grups que s'hi dediquen.²

1. Fem notar que diversos punts exposats en aquest article seran estudiats més detingudament en un treball que preparem sobre l'Economia i el Poblament a la Marca Hispànica.

2. Cartes d'Elipand a Felii, bisbe d'Urgell, a finals del segle VIII. Hom esmenta diversos homes *mercatorios* (MENÉNDEZ PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles* II, 2.ª ed. (1917), ap. XII, p. CXLVI). De l'existència a la Marca de diversos nuclis jueus, hom pot desprendre'n la mateixa idea. Les altres cites són posteriors al segle X. Una de les primeres és la d'un tal Robert, negociant, que morí a

La necessitat d'adquirir productes per part del consumidor i la major facilitat de venda per part del productor — en aquest cas és el mateix el recollector que el venedor, o bé és un representant d'aquell, però sense valor d'intermediari comercial — implica la celebració diària d'aquest fet, que denominem mercat, que no és altra cosa que la fixació i periodicitat d'un fet comercial primari. Remarquem que aquest fenomen és completament aliè a l'existència d'un sector social mercader i àdhuc gairebé, almenys com s'entendrà segles després, d'un esperit comercial. Aquests mercats poden comparar-se als que en l'actualitat hom celebra quotidianament als nostres petits nuclis i que sols abasten per les necessitats diàries. L'home del camp en aquells casos procediria d'un domini més o menys important; vendria o en part canviaria els productes que li han sobrat un cop satisfetes les seves necessitats i havent pagat les prestacions o censos deguts. L'escàs resultat de les seves vendes servirien per a adquirir — si és que ja no ho hagués canviat directament — algun atuell o peça d'indumentària. Segurament sols podia efectuar-se tot el que hem indicat dintre les terres del domini i sempre, no cal dir-ho, amb el permís del senyor.³ Cal considerar que en aquests moments una infinitat de traves socials i econòmiques juntament amb una crecudada inseguretat dificultaven l'existència d'un tràfec important. Per això, no és inútil d'insistir en els limitats cercles geogràfics i econòmics en què es desenrotllen tals activitats.

Durant el segle x la situació apareix semblant. Malgrat que haurien d'existir mercats, com els descrits, en molts nuclis, en tenim escasses notícies. Aquestes es refereixen a un punt industrialitzat, com és Cardona,⁴ i a un antic nucli que ara va creixent lentament

Barcelona (Arxiu Catedral Barcelona, *Libri Antiquitatum Ecclesiae Cathedralis*, ed. J. MAS, *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, IX (1914), 229). (Citarem aquest *Libri* per LAEC).

3. Així ho demostra la primera dada, força incerta, que sobre mercats tenim. Es refereix a una concessió de Ramon, comte de Pallars, a l'abat i monjos del monestir de Gerri de la Sal donant-los permís per celebrar mercat ... *ubicumque vo-luerit*... dintre les terres del monestir. A més, els seus súbdits podran *marcatore* per tot el comtat. (VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, X, 221). Del segle IX tenim coneixença d'existència d'un mercat a la Seu d'Urgell, any 850 (VILLANUEVA, X, 229) i diversos al comtat de Girona (E. FLÓREZ, *España Sagrada*, 381). Un document d'autenticitat dubtosa esmenta uns tributs del mercat de Vic l'any 888 (Arxiu Catedral de Vic, *Liber Dotationum Antiquarum*, f. 2).

4. No hi ha dubte sobre la continuació de la indústria extractiva de la sal a l'Europa occidental durant aquests segles (P. BOISSONNADE, *Le travail dans l'Europe chrétienne du Moyen age* (Paris 1930), 132). Tant per aquest aspecte com pel de l'existència de mercat a Cardona, veg. Carta de població de Cardona (any 986), Arxiu municipal, Ed. R. GAYA (Mauresa 1935), p. 3 i 4 de la transcripció llatina.

— Barcelona — i on part dels seus habitants deuen començar a apartar-se d'un gènere de vida merament agrícola.⁵ Unes altres cites es refereixen a la zona pirinenca.⁶

Del segle XI ençà sorgeix un altre tipus de mercat, que se superposa i coexisteix amb l'anterior, d'àmbit molt més limitat. Són gairebé sempre fundacions dels comtes, centres econòmics d'un ample sector — a vegades tota una comarca o més —, hom els celebra un cop cada setmana, i les seves transaccions arriben indubtablement a un grau important. Creiem un xic aventurat parlar de l'origen d'aquests mercats en un moment determinat. Molt possiblement els de Barcelona i Cardona, abans esmentats, tenien aquest caràcter i igualment els dels nuclis caps de comtats o més importants. ¿És que aquesta forma de mercat havia arribat en segles anteriors a desaparèixer, si és que n'existia una de semblant en època visigòtica, com així sembla? Creiem molt aventurat afirmar-ho. Més aviat sembla que durant els segles VIII a X domina l'altre tipus de mercat, escàs, d'àrea restringida, de transaccions migrades, celebrat diàriament, però sense voler dir això que desaparegués almenys en alguns punts el mercat d'influència més extensa, de compres i vendes importants, realitzat setmanalment. En tots dos casos els productes són, almenys en una gran part, agrícoles o ramaders, i quasi sempre deuria ésser el productor el qui ho venia directament al comprador. La segona forma ve condicionada per moments d'una major seguretat, una més àmplia llibertat comercial, una millor ordenació econòmica i junt amb l'apartament per part d'alguns sectors socials de la vida agrícola.

Durant aquest segle coneixem l'existència dels següents mercats:⁷

Gilaren, any 1007, *ad locum Gilareu ... merchato*.⁸

Sallent, Sant Vicenç de, any 1017. *mercatum. sancti Vincenti de Sallenti*.⁹

5. «Ad prope ipso mercado», any 990. Arxiu Corona Aragó. Pergamí de Borrell, n.º 52. Ja amb anterioritat hom pot creure en la possible existència d'un mercat a Barcelona basant-se en el Privilegi atorgat per Lluís l'any 878 (*LAEC*, I, f. 1, a. 2).

6. Al Rosselló: «villa que vocant Palaciolo... mercato publico». Any 902. *MARCA, Marca Hispanica sive Limes Hispanicus* (Paris 1888), Ap. LXII 838. En un punt, potser proper a Ribes de Freser, hom menciona un mercat. Any 982. A. C. A. M. RIBERA, *Traslado...*, I, 245.

7. L'any pertany a la cita documental. Els ordenem cronològicament segons aquesta, la qual cosa no vol indicar una prioritat en el temps d'uns sobre els altres. En cas que sigui fundació, posem a continuació de l'any una F.

8. LLOVET, *Colección diplomática de Gerri*, f. 28.

9. *MARCA, Marca Hispanica*, ap. CLXXIV. Col. 998 al 1002.

- Montornès, any 1019. *ad ipsum mercatum*.¹⁰
 Besalú, any 1027. *mercato de Bisulduno*.¹¹
 Martorell, any 1032. *in foro Martorelio*.¹²
 Vic, any 1038. *de mercatis ipsius loci*.¹³
 Manresa, any 1038. *et [de mercatis] Minorise*.¹⁴
 Granollers, any 1041? *mercado de Granullariis*.¹⁵
 Vilafranca del Conflent, any 1075? *F. dono ... forum*.¹⁶
 Ix, any 1075? *foro Exii*.¹⁷
 Ripoll, any 1087. *in mercatum de Ripoll*.¹⁸
 Berga, any 1098? *Berga ... et ipsum merchad*.¹⁹

De cap dels esmentats no coneixem llur fundació, exceptuat el de Vilafranca del Conflent. Són citats circumstancialment per les coses més diverses (menció de lloc, de mesures, camins, etc.). En el segle XII, responent sens dubte a un intent d'organització i ordenació econòmica, sabem la fundació d'alguns mercats paral·lelament a l'atorgació de cartes de franquesa i poblament.

- Monells, any 1104. *mercatum ... castrum Munellis*.²⁰
 Sabadell, any 1113. *ad mensuram mercati de Sabadel*.²¹
 Camprodon. Monestir de Sant Pere de, any 1118. «*merchatum circa idem monasterium*». ²²
 Arles, any 1120. *mercatum ... loci ipsius*.²³
 Perpinyà, any 1120. *.III. eiiminas mercadales de forment*.²⁴
 Ridaura, any 1123. *ad mensuram Rividavri*.²⁵

10. LAEC, ed. MAS, IX, 175. L'emplaçament d'aquest mercat és un xic insegur, però sembla trobar-se dins l'actual parròquia de Montornès.

11. Arxiu Santa Maria de Besalú, pergamins (VILLANUEVA, XV, 253).

12. *Cartulari de Sant Cugat*, ed. RIUS (Barcelona 1945-47), II, 175. Interpretar en tots els casos *forum* com a mercat és cosa inexacta. A voltes sembla indicar merament plaça. Potser té el segon valor en aquesta ocasió.

13. A. C. A. Pergamins de Ramon Berenguer I, n.º 24.

14. Id. íd.

15. LAEC, ed. MAS, IX, 250.

16. A. C. A. *Liber Feudorum Maior*, ed. F. MIQUEL (Barcelona 1945-7), II, 198-199.

17. A. C. A. Id. íd., 199.

18. ALART, *Privileges et titres...* (1874), p. 34.

19. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer II, n.º 52.

20. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer III, n.º 76

21. *Cartulari de Sant Cugat*, ed. RIUS, III, 23.

22. Pergamí de Ramon Berenguer III, n.º 212. Segons J. MORER i D. de A. GALÍ, n'hi ha una còpia a l'Arxiu Municipal de Camprodon (*Historia de Camprodon*, 51, 52; ap. II (v i vi)).

23. *Marca Hispanica*, n.º 364.

24. Llibre de les Ordinacions de l'església de Sant Joan. Sembla referir-se al mercat de Perpinyà. Un document del 1124 l'indica clarament: «*ad mensuram Perpiniani*, ALART, *Privileges et titres...*, p. 37. Amb anterioritat (anys 1095 i 1118), hom cita el pes de Perpinyà, cosa que fa creure que existia ja el mercat (P. VIDAL, *Histoire de la ville de Perpignan* (1897), 36).

25. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer III, n.º 247.

- La Granada, any 1123. *mercatum ... ipsa Granate*.²⁶
 Castelló d'Empúries, any 1128. *mercatum de Casteion*.²⁷
 Peralada, any 1128. *marchatum de Peralada*.²⁸
 Sant Pau de Segúries, any 1128 F. *merchad in villa que dicitur Securies*.²⁹
 Agramunt, any 1129. *ad Acrimonte ad die de ipso marcato*.³⁰
 Cervera, any 1136. *ad mensuram Cervarie*.³¹
 Moyà, any 1152. *in ipsa villa de Modeliano mercatum*.³²
 Caldes de Montbui, any 1141. *mercatum*.³³
 Girona, any 1161. *meo marcato ... Gerunde*.³⁴
 Montblanc, any 1170.³⁵
 Vilafranca del Penedès, any 1177. *mercati Villefranche*.³⁶
 Lleida, any 1179. *in ipso mercadello Ilerde*.³⁷
 Sant Celoni, any 1181. *ad mensuram Sancti Celidonii*.³⁸
 Puigcerdà, any 1182 F. *concedo forum*.³⁹
 «Villa de Luna», any 1185. *in loco que vocatur Mercadal*.⁴⁰
 Vilagrassa, any 1185 F. *et dono vobis mercatum*.⁴¹
 Bàscara, any 1187 F. *generale mercatum seu forum*.⁴²
 «Castrum Tres Centi», any 1189 F. *forum cum tabulas*.⁴³
 Tarragona, any 1189. *ad comunem mensuram fori Terrachona*.⁴⁴
 Salou, any 1194 F. *in predictu portu perpetuo constituo mercatum*.⁴⁵
 Sampedor, any dintre el regnat d'Alfons I (1162-1196) F. *Sancti Petro de Auro ... mercatum*.⁴⁶
 Igualada, any 1196. *mercatus anticus ... Agualada*.⁴⁷
 Prades, 1200. *ad mensuram de Pratis*.⁴⁸

26. LAEC, Ed. MAS, X, 296.

27. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer III, n.º 292.

28. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer III, n.º 295.

29. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer III, n.º 292.

30. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer III, n.º 301.

31. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer IV, n.º 59.

32. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer IV, n.º 253.

33. LAEC, Ed. MAS, XI, 60.

34. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer IV, 343.

35. Segons Font, citat més endavant, 509, hom indica el *mercadal* de Montblanch. Any 1190. «Ad mensuram Montis Albi». — *Llibre Blanch de Santes Creus*, Ed. UDINA (Barcelona 1947), 339.

36. LAEC, Ed. MAS, XI, 288.

37. *Llibre Blanc de Santes Creus*, Ed. UDINA, 215.

38. A. C. A. Pergamí d'Alfons I, n.º 327.

39. Arxiu Mun. Puigcerdà. *Llibre Vert*, p. I. (ALART, *Privilèges et titres*, 67.)

40. *Llibre Blanc de Santes Creus*, Ed. UDINA, 274.

41. A. C. A. Alfons I; reg. 2, fol. 53.

42. Arxiu Catedral Girona. *Cartulari de Carlemany*, fol. 74. Segurament era molt anterior. Pels límits de Bàscara passa una *viam marchadariam*. Any 925 (VILLANUEVA, XIII, 241).

43. LAEC, Ed. MAS, XII, 52.

44. *Llibre Blanc de Santes Creus*, Ed. UDINA, 323.

45. Pergamí d'Alfons I, 685.

46. A. C. A. *Liber Feudorum Maior*, Ed. MIQUEL, I, 210.

47. *Cartulari de Sant Cugat*, Ed. RIUS, III, 345.

48. *Cartulari de Poblet* (manuscrit de Tarragona), Ed. J. PONS (Barcelona 1938), 38.

En aquest mateix segle hom degué celebrar molt possiblement mercat a Balaguer, nucli on s'indica l'existència de diversos grups de mercaders.⁴⁹ Així mateix sembla molt versemblant que pertanyin als anys que nosaltres estudiem mercats esmentats a principis del segle següent. Entre ells destaquen els de Vilarrodona⁵⁰ i Arbós.⁵¹

II. — ALGUNS ASPECTES ECONÒMICS

Ja hem indicat que la majoria d'aquests mercats devien celebrar-se setmanalment. Així consta en la documentació referent a Camprodon — «per omnes ebdomadas»,⁵² a Sant Pau de Segúries — «in ebdomada» — i a Salou — «singulis ebdomadis celebrandum». De la mateixa manera en diverses ocasions, sobretot en les concessions, s'inclou el dia en què tindrà lloc: a Moià per la *feria III*, a Vilagrassa *in die Iovis*, etc. Potser algun es celebrava dues vegades per setmana com, posteriorment, el de Tremp.⁵³ Altres cites, passada ja la dotzena centúria i pertanyents a mercats ja existents anteriorment, confirmen llur caràcter setmanal.⁵⁴

La majoria de les notícies que tenim quant a les transaccions que en el mercat eren realitzades, es refereixen a productes agrícoles, la qual cosa no pot estranyar-nos vist l'ambient econòmic en què es desenvolupen i àdhuc les característiques d'aquells que encara actualment són celebrats. En alguns, la ramaderia hi devia tenir importància, si no exclusivitat; tal és el cas de Monells on traslladen l'any 1104 un mercat *de agnels*.⁵⁵ És molt possible que el caràcter ramader d'alguns mercats

49. Any 1106. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer III, 99.

50. Any 1210. LAEC, Ed. MAS, XII, 166. Segons el mateix document, hom el celebrava amb anterioritat.

51. Any 1213. LAEC, Ed. MAS, XII, 205. Diverses cites fins aquí indicades han estat recollides de dues obres fonamentals pel nostre tema: la d'en BALARI, 647-654, i la tesi doctoral d'En J. M. FONT I RIUS, *Orígenes del règimen Municipal de Catalunya*, en «Anuario de Historia del Derecho Español», XVI (Madrid 1945), 505-512.

52. S'entén que sempre que no indiquem la font originària, aquesta és el primer document que referent a cada mercat coneixem i, per tant, ja està citada.

53. Any 1288. Documents de l'Arxiu Parroquial (M. LLIBOS, *Historia de la antigua villa, hoy ciudad de Tremp* (1917), 140-141. Tenien lloc els dimecres i divendres.

54. Entre altres, Puigcerdà. Any 1204, «singulis hebdomadis in lezdis mercati. Podi ceritany». Hospital major. Privilegi (J. MARTÍ, *Dietari de Puigcerdà*, I apèndix, 1928, 507).

55. Amb anterioritat s'hi devien vendre productes del camp, o almenys adquirir després importància aquest aspecte, puix l'any 1234 Jaume I manà que la mesura de grans de Monells fos tinguda com a patró de les similars per tot el bisbat de

fos desplaçat després per les fires que en bona part presenten aquest tret. Hem de suposar, doncs, que els productes més freqüents serien fruites y verdures — citades molt escadusserament — juntament amb grans — Granollers, la Granada, etc. —, oli — Granollers,⁵⁶ Sabadell,⁵⁷ etc. — i vi — Vilafranca de Conflent⁵⁸ —. Així mateix s'hi deuriem vendre atuells d'ús domèstic i eines per al treball quotidià, elements citats molt sovint en la documentació.

Certs mercats presentaven, econòmicament, algun caire fora de l'agrícola i ramader. A Cardona segurament es vendria amb preferència sal.⁵⁹ Els mercats de nuclis costers devien caracteritzar-se, sobretot el de Barcelona, per un tràfec intens i variat, en aquests moments en què els ports tornen a recobrar el seu valor.⁶⁰ Tindria força valor, almenys en certs moments, la venda d'esclaus, element d'exportació molt important a l'Occident,⁶¹ cosa que es reflecteix també en alguns mercats com el de Barcelona.⁶² Malgrat això, no perden el seu caràcter agrícola. En el darrerament indicat hom cita venda de farina,⁶³ ordi,⁶⁴ forment,⁶⁵ etcètera, amb força freqüència.

Les relacions dels productes que tributaven en entrar a les diverses poblacions, ja en concepte merament de pas — *teloneum, toloneum* —, ja amb la finalitat d'ésser venuts dintre aquell mateix nucli posterior-

Girona (BOTER I SISÓ, *Provincia de Gerona, en Geografia general de Catalunya*, s. d., 625).

56. «*Mensure olei ... Granullariis*», any 1114. *LAEC*, II, f. 170, d. 498.

57. *Medium quartarium olei ad mensuram de Sabadel*, any 1169. *Cartulari de Sant Cugat*, Ed. RIUS, III, 231.

58. «*El migeram I de Vilafranca vini, sextarios rasos de civada*», any 1200? Fons del Canigó, sèrie H (BRUTAILS, 59, nota 13).

59. A més de la carta de poblament citada, és interessant la donació de «*somadas duodecim salis bonas*» feta pel vescomte Bernat Amat a la Canongia de Barcelona «*duobus temporibus anni quibus ille sal venditur*». *LAEC*, Ed. MAS, X, 232.

60. El portus de Barcelona es troba citat per primera vegada l'any 694. *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, Ed. RIUS, I, 250. A principis del segle XII ja el moviment comercial devia ésser força acusat. L'any 1131 Ramon Berenguer III cedeix a la Seu de Barcelona i a Oleguer, arquebisbe de Tarragona, el delme de les lleudes i usatges de totes les naus que entrin o surtin del port de Barcelona. *LAEC*, Ed. MAS, XI, 9. Al comtat de Girona adquireix importància el port de Sant Feliu de Guíxols, i a la Catalunya nova el de Salou, on Alfons I hi establí mercat l'any 1194 promentent la consegüent seguretat de camins: «*Quicumque autem ad istum mercatum vel ad iam dictum portum venerit per mare sive per terram sit salvus et securus cum omnibus rebus suis*».

61. M. BLOCH, *La société féodale*, I (Paris 1939), 107.

62. Any 1002: «... filiato meo nomine Petro quod emi ad portam civitatis bar-chinonam». *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, Ed. RIUS, II, 25.

63. Any 1114. *LAEC*, Ed. MAS, II, 270.

64. Any 1124. *LAEC*, Ed. MAS, II, 297.

65. Any 1126. *LAEC*, Ed. MAS, II, 303.

ment — *ledda, lezda, leuda* —, ens informen també sobre les transaccions efectuades als mercats, encara que segurament la majoria dels esmentats animals i mercaderies deurien tenir molta més importància a les fires, malgrat que es fa difícil de distingir quan el tribut es refereix a l'una o a l'altra manifestació comercial. Al pont de «Casteló Zeboler» hom cobrava lleuda dels fardells — no especifica el contingut. i sols distingeix per l'emalum —, cavalls, eugues, mules, bous, vaques, ases, ovelles i càrregues de couro, cera i oli.⁶⁶

Les dades sobre els preus de venda no són escasses, però generalment es refereixen a ramaderia.⁶⁷

III. — ELS CARÀCTERS GEOGRÀFICS

Totes les activitats econòmiques deixen la seva petjada, clara i de forta durada, sobre la terra. Per això, i no sols perquè hom pot assenyalar les primeres com a circumscrites i situades a una zona o punts determinats, podem parlar del mercat com un fet geogràfic de remarcable vàlua. Si l'expressió «mercat» és referida a un acte determinat, immediatament indicarà també el resultat d'aquest acte traduït sobre una superfície en forma material i tangible; amb una situació exacta i amb una disposició adequada. A part, el mercat ofereix un segon aspecte que afecta directament l'evolució del poblament, car és sempre una zona atractiva de població que en moments determinats pot fixar-se junt a ell. Heus ací breument exposats els aspectes geogràfics que el mercat ofereix, i dels quals hem de parlar amb una major detenció.

LA ZONA D'ATRACCIÓ. — Cada mercat té, al seu voltant, una zona més o menys gran sobre la qual exerceix la seva atracció. Exagerant una mica els conceptes podríem dir que així com el castell termenat és la cèl·lula políticomilitar de la Marca, així el mercat és la cèl·lula econòmica. Diem que la comparació no pot ésser exacta perquè els fets eco-

66. Sense data. A. C. A. *Liber Feudorum Maior*, Ed. MIQUEL, I, 36.

67. Citem uns quants exemples: un porc valuat en dos mancosos d'or (any 1072. *LAEC*, Ed. MAS, X, 94). Una mula en vint morabatins (any 1114. *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, Ed. RIUS, III, 195). De tres cavalls en paguen cinquanta unces. (any 1023. *Llibre Blanc de Santes Creus*, Ed. UDINA, 10). Unes dades curioses són les referents al preu d'un esclau: onze morabatins (any 1146. *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, Ed. RIUS, III, 149) i catorze morabatins (any 1166. *LAEC*, f. 107).

nòmics mai no poden limitar-se tan fixament com els polítics-administratius. Però tan sols l'indicar en diversos ocasions uns termes en els quals sols pot efectuar-se un mercat determinat ja implica el reconeixement d'una zona comercial ja existent o bé en projecte juntament amb el desig d'una certa reglamentació econòmica, àdhuc des del punt de vista geogràfic. A Camprodon els termes que hom assenyala són els següents: *a collo Arearum* (coll d'Ares) *usque ad collum de Portalles* (coll de Portell) *et a collo Pendedicii* (coll de Pendis) *usque ad Campum Macrum* (Pla de Camp Magre).⁶⁸ En forma igual a com ho féu en el cas indicat Ramon Berenguer III, el seu nét Alfons I ho concedeix al mercat de Bàscara, que ha de celebrar-se cada dimecres a profit de l'església de Santa Maria de la Seu de Girona: els límits establerts comprenen de Besalú a Torroella de Montgrí i de Girona a Peralada.

Tot i això es fa difícil d'assenyalar les veritables zones d'influència de cada mercat, car no hem pas de suposar que es corresponguin amb els termes assenyalats. Un mapa de mercats ens donaria una idea un xic aproximada. Falta encara escatir la importància i el caràcter de cada mercat per aconseguir destacar almenys els de més valor. Les cites de les diverses mesures,⁶⁹ segons el lloc que es prengui per patró, monedes, segons el lloc de procedència — encara que el factor polític aquí pot deformar el purament econòmic —, la situació respecte als camins, etc., pot ajudar-nos a la nostra tasca. Encara, però, considerem insuficients les dades per a poder establir-ho amb certa seguretat.

LA SITUACIÓ. — Dos elements condicionen, en la forma relativa en què poden ésser-ho els fets humans, la situació del mercat: el camí i el nucli de població. El primer és fonamental, sobretot en aquests segles durant els quals les poblacions són generalment d'escassa importància, i per tant de poc poder atractiu per a la venda. El mercat queda situat proper a una cruïlla de camins, o senzillament tocant a una via que permet el tràfec intens. A voltes sembla que hom hagi construït el camí expressament per a ell o almenys ressalta tant la característica del camí com a direcció vers un mercat, que és molt freqüent de citar-los amb el qualificatiu de *via mercadaria* o *via qua itur ad forum*...

68. «... nulla potestas infra iam dictos terminos ... valeat stabilare merchatum...». Any 1118. Doc. cit.

69. La indicació d'aquestes és molt important per arribar a comprendre el que podríem dir-ne «l'especialitat de venda» — grans, oli, etc. — de cada mercat. Però també les notícies són escasses.

En moltes ocasions el mercat queda situat tocant al nucli de poblament. En primer lloc és el punt cap on van els camins; a més, constitueix un enclavament de seguretat i, en alguns casos, una zona important de producció o demanda. Aquest últim aspecte ofereix un interès menys viu que en els segles venidors per falta, com dèiem, de sectors de població densa. Ultra això, cal indicar que el mercat com a fet merament econòmic, prescindint de l'interès que pot tenir pel desenvolupament d'un nucli — aspecte que sembla perseguir-se conscientment a partir del segle XIII —, presenta certa independència respecte a la importància del nombre d'habitants de determinada població, ja que el seu valor està en funció de les diverses agrupacions que constitueixen una comarca i de llurs característiques.

L'EMPLAÇAMENT. — El mercat necessita un espai bastant considerable per a poder-se celebrar, car li cal lloc suficient per a l'exposició dels diversos productes i per a desenrotllar-se amb certa comoditat els venedors i compradors, a voltes molt nombrosos. La recerca d'aquest espai implica un emplaçament diferent segons la forma del nucli de poblament. Analitzarem els seus principals tipus :

a) Els nuclis emmurallats. — Ens referim a les velles poblacions romanes — emmurallades a partir del segle III — o a les que adoptaren, en forma generalment més primitiva, aquest sistema de defensa a partir dels segles X i XI. En aquest cas la concentració de les cases dintre el recinte és força acusada en els segles que estudiem, malgrat l'existència d'alguna plaça que ofereix generalment un espai insuficient per al mercat, així mateix com ho són altres superfícies sense edificació.⁷⁰ A més, cal creure que la tendència a una forta densitat d'agrupament *intra muros* és cada vegada més intensa. Degut a aquestes circumstàncies hom celebra el mercat fora del recinte emmurallat, generalment al costat mateix del mur i tocant a una de les portes d'entrada. Sorgeix així el *foris burgus, suburbium* — essent el *burgus* la població emmurallada — o *villa nova*,⁷¹ que en bona part deu

70. Bastant freqüentment hom esmenta horts a l'interior dels recintes. Per Barcelona : Any 1024. *LAEC*, Ed. MAS, IX, 194 ; places interiors. Any 1068. *LAEC*, Ed. MAS, X, 68 ; i 71, etc.

71. Aquest nom, encara que molt usat a la Marca, és més inexacte, car pot referir-se a nuclis apareguts o creats de nou, sense contacte amb un lloc ja poblat, fruit del repoblament després de la reconquesta en l'antiga «zona de ningú» o re-

el seu establiment i desenrotllament a l'existència del mercat i dels mercaders :

Barcelona. — El mercat té lloc *foris muros civitate*, segons el primer document que coneixem a ell referent (any 990). Una cita bastant posterior ens informa de la seva situació: «in suburbio Barchinone in ipsa platea de ipso mercato ... ad orientalem partem ante portam castris veteris». ⁷² Hom el celebrava, doncs, davant el Castell Vell, tocant al Portal Major. Al seu voltant es forma un important nucli de població que s'anirà estenent de la muralla fins més enllà de l'església de Sant Cugat i del mar fins prop la porta de l'actual Plaça Nova. ⁷³ Durant els segles que estudiem no s'aconsegueix encara una gran concentració dintre l'espai indicat, car són freqüents les cites d'horts i altres zones buides. Aquesta *villa nova* del mercat es distingeix clarament per la seva major importància d'altres medis formats fora la muralla de Barcelona, com ho demostra el fet que algunes vegades hom la cita per aquest sol mot, sense indicar altres circumstàncies que la precisin.

Girona. — Coneixem també amb tota claredat la situació d'aquest mercat. Estava «... extra muros Gerunde in ipso arenio ad occidentalem partem iuxta fluvium Undaris...». En l'espai entre l'antiga muralla romana — que formava angle a l'actual carrer de la Collegiata — i l'Onyar, existia el *foris burgus* de Sant Feliu — al N. i NO. del recinte — i vers el Galligans — al N. —, el de Santa Maria, tots dos citats al segle XI. El mercat degué situar-se a l'altra banda del riu, ⁷⁴ ja que la zona oriental estava, com hem dit, almenys parcialment, ocupada. La seva església era la de Santa Susagna. El document anteriorment esmentat ens indica que a meitats del segle XII aquest nucli ja és força dens: en les reformes que concedeix fer Ramon Berenguer IV a Pere de Balma hom parla de diverses *domos antiquas*. Així mateix potser feia falta un espai més gran per al mercat, o sen-

sultat d'una immigració a terrenys posats en cultiu on anteriorment hi havia erm o bosc. Força sovint el *foris burgus* rep el qualificatiu de *burgus*, essent llavors representat el primitiu nucli emmurallat per les paraules *urbs* o *civitas*.

72. P. BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, IV, 385-386, CLXIII. Un altre document: «in platea mercati ... ante portam castris veteris Barchinone». Any 1161. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer IV, 344.

73. Any 1059, «in suburbio Barchinone non longe ab ecclesie Sancti Cucuphatis in loco dicto Villanova». *LAEC*, Ed. MAS, II, 34. Es refereix al suburbi de Barcelona, lloc anomenat *villa nova*, parròquia de Santa Maria. *LAEC*, Ed. MAS, II, 39 (any 1060), II, 190 (any 1092).

74. Actualment anomenada encara el Mercadal.

zillament unes noves places — per la venda d'algunes determinades mercaderies? —, car el comte mana que deixin «unam grandem et ampleam plateam», i una mica més enllà, «alteram grandem et amplam plateam». ⁷⁵

Perpinyà. — Aquesta població és un exemple de nucli emmurallat a partir del segle XII. El *burgus* comprenia una escassa superfície, incloent la Seu i l'església de Sant Joan. ⁷⁶ Segons una notícia de l'any 1134, existia una «stratta publica qui pergit de Sancto Iohanne ad Mercadale». ⁷⁷ Sembla ésser aquesta la mateixa via que hom anomena *generalis via* (acta de l'any 1122) i que comunicava l'església de Sant Joan amb el barri, que hom anomenarà més endavant de la Llotja, ja fora de la muralla. La toponímia posterior d'alguns carrers i places d'aquesta zona fa molt segura aquesta suposició. ⁷⁸

Igualada. — És probable que durant el segle XII s'hi edificués un primer recinte murat. ⁷⁹ L'antic mercat citat l'any 1196 no hi ha dubte que era fora d'aquest nucli emmurallat, però es fa un xic difícil de situar-lo exactament. Al segle XIII hom parla d'una «plaça d'Igualada» ⁸⁰ sense altra indicació, la qual cosa fa suposar que devia celebrar-s'hi el mercat o almenys una part d'ell. Estava situada tocant al primer recinte, a l'angle del SO.

Sant Celoni. — L'any 1154 hom cita «portam de villam Sancti Celedonii», prova que existia una muralla. El mercat devia celebrar-se al seu peu, a l'actual plaça del Bestiar. ⁸¹

Puigcerdà. — Hom parla de la muralla en el document abans esmentat referent a aquesta població (any 1182). El fet que el mercat sorgeixi paral·lelament a l'edificació de la població pot explicar que estigui emplaçat a l'interior del nucli. ⁸²

75. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer IV, 343, cit. Ultra els casos de Barcelona i Girona, n'hi ha altres que demostren amb tota claredat la relació entre un dels *foris burgus* — generalment el més important — i el mercat. Així a Lleida: «villa nova contigua mercatallo Illerde...». Any 1227. J. MIRET I SANS, *Les Cases de Templers i Hospitalers en Catalunya* (Barcelona 1910), 190.

76. VIDAL, cit., 30.

77. Archive des Pyrénées Orientales. B. 4 (VIDAL, cit., 31).

78. Sempre cal anar amb compte en aportar aquestes dades, car de vegades reflecteixen la situació, no del primitiu mercat medieval, sinó de posteriors, quan el seu emplaçament ha sofert canvis.

79. J. SEGURA, *Història d'Igualada* (Barcelona 1907-08), II, 270.

80. J. SEGURA, *op. cit.*, II, 294.

81. S. LLOBET, *El medio y la vida en el Montseny* (Barcelona 1946), 380.

82. «Item concedo quod semper sit illud forum sicut constitutum est infra illam forciam intus.» Doc. cit.

b) Els nuclis no emmurallats. — La seva defensa consistia en el castell, força o torre, de situació gairebé sempre elevada. La manca de muralles implica generalment una menor concentració, la qual cosa permet, en alguns casos, celebrar mercat en una plaça interior. En moltes ocasions, explícitament en la consagració de les esglésies,⁸³ degut a estar prohibit celebrar mercat a una distància determinada al voltant del temple, bona part del que era gairebé sempre l'espai més important quedava sense poder ésser destinat al fi que estudiem. Tanmateix, potser tenia lloc a alguna plaça interior — pel que hem dit abans devia ésser altra que la de l'església — ;⁸⁴ moltes vegades, però, hom el celebraria a l'exterior del nucli aprofitant qualsevol espai que després s'havia de poblar més o menys lentament al voltant de la superfície dedicada a mercat.

Les notícies referents a aquests nuclis i sobre la situació de llurs mercats són molt poc concretes. La manca de dades i la inexistència de bones monografies fa impossible, de moment, tota generalització. En molts casos, sols a partir del segle XIII es pot començar a precisar un xic més. Cal tenir en compte, al mateix temps, que la construcció de muralles — intensa durant aquesta centúria, molt acusada al segle XIV — canvia l'aspecte del problema. S'engloba l'espai de l'antic mercat i a voltes hom en construeix un de nou seguint idees clarament «urbanístiques».⁸⁵

c) Monestirs, castells. — Diversos mercats s'efectuaven proper als monestirs o castells, per concessió, igual que en els altres

83. «triguinta passus per girum ipsius ecclesie ad ipsa ecclesia nullus homo alium hominens masculum vel feminam ... feriat». Consagració de Santa Maria i Sant Pere d'Igualada. Any 1058. *Cartulari de Sant Cugat*, Ed. RIUS, II, 281. «in eodem quoque loco ... et mercatus vel fira sive nundinat non celebrentur neque constituentur». Consagració església de Vilabertran. Any 1100. FLÓREZ, *España Sagrada*, XLIII, 446. Aquest espai estava dedicat a la *sacreria* (sagrera) o *cellaria*.

84. Malgrat això, sembla que els de Martorell i Berga, per la forma d'ésser mentats, devien celebrar-se prop del temple parroquial. Altres notícies referents al mercadal o *Merchadal* de Martorell són també poc precises, encara que donen la sensació d'estar situat a l'interior. Any 1157. *Llibre Blanc de Santes Creus*, Ed. UDINA, 80. Any 1167. *Llibre Blanc de Santes Creus*, Ed. UDINA, 132.

85. En diverses ocasions la muralla pertanyent als últims segles de l'Edat Mitjana abasta l'antic nucli de població — dels segles que nosaltres estudiem — i la part construïda posteriorment, deixant un espai *intra muros* per al mercat. Aquesta plaça és el centre econòmic i a l'ensems administratiu de la població. El mercat i l'Ajuntament seran la plasmació final d'un complex moviment social i polític que ja en el segle XIII apareix força definit.

casos, del comte. Així consta — *circa idem monasterium* — referent al monestir de Sant Pere de Camprodon. A partir del 1104 hom celebrà un mercat d'anyells tocant al castell de Monells.

Altres vegades els senyors — eclesiàstics o civils — els celebraven, no al costat dels monestirs o castells on residien, sinó a altres possessions, segurament per estar més ben situades quant a comunicacions. Així l'església de Girona pot celebrar mercat a Bàscara i la de Sant Joan de les Abadesses a Sant Pau de Seguries.

L'emplaçament exacte d'aquests mercats deuria efectuar-se segons la configuració del terreny. Hom buscaria un lloc més o menys pla i suficientment espaiós per a celebrar-lo, a ésser possible no lluny del monestir o castell que servirién de refugi en cas de possibles atacs o mal temps. Si hi havia un nucli de població sorgit tocant als elements indicats — fet freqüent —, segurament fixaria vers ells el mercat. Potser hi ha casos contraris: és el mercat origen de població propera al monestir o castell unint l'interès econòmic al de refugi, relacions socials, etc. Les notícies que tenim no permeten precisar cap d'aquests aspectes.

LA DISPOSICIÓ. — La configuració general de la plaça del mercat seria la que ja amb tot detall coneixem a partir d'un segle més ençà: de forma moltes vegades rectangular i porxos al voltant. Dintre d'ells quedaria un espai força ample i d'un pis d'altura. A voltes els límits serien més irregulars, adaptant-se a un anterior sistema constructiu; altres vegades els porxos — tan necessaris en climes humits o freds — s'estendrien sols per una ala o seguirien carrer enllà.⁸⁶

A l'interior dels porxos, a la planta baixa de les cases, hi hauria les botigues fixes,⁸⁷ de venda quotidiana, que el dia de mercat sols deurién augmentar la quantitat dels productes a exposar. Algunes vegades — com tenim notícies de Vic, referents al segle XIII — desplegarien aquests dies taules i paradors de fusta adherits a les parets de les cases. En aquest mateix punt deurién obrir-se els *operatoria*, que no eren merament llocs de venda, sinó, com reflecteix la paraula, d'elaboració de diversos productes d'indústria reduïda. Font i Rius ha observat encer-

86. Disposició que hom pot veure, entre altres llocs, al poble de Santa Pau, prop d'Olot.

87. A Vilafranca: *botycas* i *ipsis butigis*. Anys 1191 i 1203. Doc. cit i *Cartulari de Poblet*, Ed. PONS, 19.

adament que el mot no es refereix sols a fabricació de teixits.⁸⁸ Força d'aquests obradors es troben a la plaça del mercat.⁸⁹

La part a l'aire lliure el dia de venda s'omplia de bancs i taules, formant diverses rengleres, distribuïdes més o menys regularment. Les notícies sobre aquesta disposició són freqüents. A Girona, Pere de Balma rep permís per construir *in ipso ... mercato* diversos *operatoria* i a més per establir-hi *bancos et tabulas*.⁹⁰ Referent a Sampedor hom cita també diverses *tabula*,⁹¹ així com a Perpinyà⁹² i a *Castrum Tres Centi*. Les taules reben diferents qualificatius segons la seva finalitat, permetent fer-nos una idea bastant exacta de les transaccions: hom parla a Girona de «*unam [tabulam] macellariam et alteram cambiatoriam*»,⁹³ és a dir, per a la venda de carn i per a canvi de moneda, aspecte aquest últim que no podia oblidar-se a cap mercat de radi d'acció un xic important degut a l'absoluta falta d'unitat monetària. Ja molt entrat el segle XIII tenim notícies referents a la vila de Puigcerdà, als encants de la qual hi havia «*tabule sutorie, et mercerie et carnificum*».⁹⁴ A partir d'aquest segle són molt freqüents les cites incidentals referents al punt que tractem — Vic,⁹⁵ Igualada,⁹⁶ etc. — i àdhuc ordenacions i reformes diverses,⁹⁷ a voltes molt curioses.

La plaça del mercat es dividia en diverses denominacions corresponents als distints agrupaments de taules de cada producte. Altres vegades el mercadal ocupava més d'una plaça i s'estenia pels car-

88. FONT RIUS, *op. cit.*, 498-499. — BALARI, *op. cit.*, 637-641.

89. «*Operatorium ... in suburbio barchinonense in ipso foro*». Any 1104. *Cartulari de Sant Cugat*. Ed. RIUS, II, 444. — «*operatorium fori*». Any 1123. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer III, 252. — «*operatorium ... in platea mercati*». Any 1161. A. C. A. Pergamí de Ramon Berenguer IV, 344. — «*operatoriis de ipso mercato*». Any 1185. *LAEC*, Ed. MAS, XII, 35. — «*operatoria VI, in suburbio Barchinone ... ad ipsum Drapariam, ante Mercatum*». Any 1194. *Llibre Blanc de Santes Creus*. Ed. cit., 373. PASCUAL, *op. cit.*, XI, f. 122. — «*numeis operatoriis ... que sunt posita in illa bladeria et terciam partem in illis plazsis*». Any 1199. Arxiu del Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de l'Hospital. Armari de Gardeny, perg. 1903 (J. MIRRET I SANS, *El vizcondado de Castellbó* (Barcelona 1900), 379).

90. Any 1160. Doc. cit.

91. Anys 1162 a 1196. Doc. cit.

92. Any 1174 (ALART, *Privilèges et litres...*, cit., 56). — VIDAL, cit., 57 i 60.

93. Any 1160. Doc. cit.

94. Any 1280. *Llibre Vert*, f. 8, carta 4.ª (MARTÍ, cit., 604).

95. F. SOLÀ, *Història de Torelló*, I (1947), 59. — G. REPARAZ, *La Plana de Vic* (Barcelona 1928), 263.

96. SEGURA, cit., II, 305.

97. CARRERAS CANDI, *Ordenacions urbanes de bon govern a Catalunya (segles XIII a XVIII)*, «*Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*», XI, 292...; XII, 37...

ners.⁹⁸ Cada una rebia la qualificació adequada a les mercaderies *expeses*, mots conservats encara moltes vegades, almenys parcialment. Sobresortia per la seva importància el *macellum* destinat a la venda de carn,⁹⁹ anomenat també *boveria* (*boairia*, *bocqueria*). A més, hom esmenta sovint la *gallinaria* — a vegades a part del *macellum* —, la *bladeria*, la «plaça del pa» i la *caulauria* — venda d'herbes —.¹⁰⁰ Força d'aquests mots pertanyen al segle XIII. Posteriorment la terminologia coneguda és molt més rica. Pròpiament fora del mercat — gairebé ja de bon principi — apareix la *draperia*, *curateria* i *sabateria*.¹⁰¹

L'intercanvi econòmic està basat fins a principis del segle XII en el mercat diari i en el setmanal, tal com fins ara hem descrit. L'importància, sobretot del segon, en la configuració del poblament creiem que ha quedat palesa. Entre els molts problemes que encara queden plantejats sobre el seu desenrotllament i les seves característiques,¹⁰² n'hi ha un que presenta un gran interès per al nostre tema: el paper jugat pel mercat en la gènesi de determinats nuclis. Encara que provisionalment creiem que a la Marca no es presenta un cas ben clar d'una població que deu el seu origen al mercat, cal advertir que desconeixent la forma de poblament d'un determinat lloc, abans de néixer el mercat, és cosa espinosa d'afirmar-ho rotundament. Pot produir una concentració en poblament dispers o formació d'un nou nucli un xic apartat del primitiu — no és el cas del *foris burgus* — que, de fet, constitueix ja una causa evident de nova formació de poblament.

En el desenrotllament de la vida econòmica sorgeix a partir del segle XII — en el qual clarament apareixen formats els mercats de

98. Aquest desenrotllament del mercat es pot seguir amb bastanta claredat, durant els segles posteriors, a diverses poblacions catalanes.

99. «in suburbio Barchinone ... in introitu Macelli». Any 1194. *Llibre Blanc de Santes Creus*, Ed. UDINA, 373. — Estava clarament separat del mercat: «unam tabulam intus merchate ante mazello». Any 1152. Referent a Perpinyà, VIDAL, *op. cit.*, 56.

100. VIDAL, *cit.*, 56-59. — CARRERAS CANDI, *Ciutat de Barcelona*, *cit.*, 374, etc. — «in illa bladeria et ... in illis plazis que sunt in ante ipsa operatoria». Any 1199. Arxiu del Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de l'Hospital. Armari de Gardeny, perg. 1903 (MIRET, *cit.*, 379).

101. «ad ipsam Draperiam, ante Mercatum». Any 1194. *Llibre Blanc de Santes Creus*, Ed. UDINA, 373. — «ad curateriam, ad sabateriam». Any 1242 (VIDAL, *cit.*, 57).

102. Potser caldria dividir els mercats setmanals en els de tipus rural — semblant-se força als de celebració diària — i els que corresponen a poblacions que comencen a presentar caràcter urbà, amb un cert canvi en el gènere de vida i un augment del nucli. Mes la falta de dades i de treballs monogràfics fa molt difícil precisar-ho.

tipus setmanal — un nou fet comercial : la fira, de caràcter molt diferent.¹⁰³ De celebració anual, amb un moviment transaccional molt intens, amb un radi d'acció superior a la comarca, responent a un moment en què l'existència d'una classe mercadera és ja un fet evident, la fira presenta uns caires econòmicament i geogràficament ben allunyats. Constitueix un nou capítol, digne d'un detingut estudi, que no podem realitzar en aquesta ocasió.

J. VILÀ I VALENTÍ

Societat Catalana d'Estudis Històrics, Barcelona.

103. Coneixem amb anterioritat la de la Seu d'Urgell. Any 1048, «homines qui venerunt ad firam sancte Marie...», BALARI, 65r. Durant el segle XII existeixen entre altres, les de Besalú, Moià, Sant Cugat, Montcada, Tremp, Puigcerdà, Vilagrassa i Vilafranca del Penedès.